

Ruská revoluce a její Mojžíš na proletářské hoře Sinaj

Autor: Seth J. Frantzman

Sto let po nástupu bolševiků k moci pokračuje mezi historiky i laiky debata o výrazné židovské stopě v této přelomové události

9. dubna 1917 zastavil na nádraží ve švýcarském městečku Thayngen u hranic s Německem vlak. Seděla v něm i skupina 32 Rusů, kterým celníci zabavili čokoládu a cukr, protože cestující překročili zákonné limity na dovoz zboží. Vlak se poté pomalu přesunul na německou stranu hranice do Gottmadingenu, kde do něj přistoupila dvojice německých vojáků, oddělila ruskou ekipu od zbytku cestujících a přesunula je do kupé druhé a třetí třídy.

„Rusové“ tvořili značně rozmanitou skupinu, včetně deseti žen a dvou dětí. Jména některých z nich byla v dobových levicových a revolučních kruzích dobře známá, a tak cestovali pod falešným jménem. Byli tu třeba Karl Radek z dnes ukrajinského Lvova a Grigorij Zinovjev se ženou Zlatou, také z Ukrajiny. Dalšími cestujícími byli poloviční Armén Georgy Safarov a jeho choť, marxistická aktivista Sára „Olga“ Ravičová. 1] Grigorij Usijevič z Ukrajiny, doprovázený svou manželkou Elenou Usijevičovou (Konovou), jejíž matka z Ruska se jmenovala Chasja Grinbergová. 2] Temperamentní francouzská feministka Inessa Armandová si prozpěvovala a s Radkem, Ravičovou a Safarovem vykládala vtipy. Jejich halasení nakonec rozhněvalo vůdce celé skupiny natolik, že nakoukl do jejich kupé, aby je okřikl. Jmenoval se Vladimir Lenin a svou nepočetnou skupinu vedl v zapečetěném vlaku na týden trvající cestě na Finské nádraží v ruském Petrohradu. O půl roku později už Lenin a někteří z jeho spolupasažérů řídili nový stát, Ruskou socialistickou federativní sovětskou republiku.

Někteří doboví pozorovatelé Lenina s jeho soudruhy označovali za nesourodou bandu židovských revolucionářů. Alexandr Gučkov, ruský ministr války v provizorní vládě, vytvořené po abdikaci cara Mikuláše II. v březnu 1917, se před britským vojenským atašé generálem

Alfredem Knoxem nechal slyšet, že „extrémní prvek tvoří hlavně Židé a slabomyslní“. Ve vlaku s Leninem sedělo 19 členů jeho bolševické strany, několik menševických spojenců a šestice židovských příslušníků židovského sociálně demokratického Bundu. Skoro polovina jeho skupiny byla židovského původu.

Dějiny na ně však větším dílem zapomněly. Nová kniha Catherine Merridaleové *Lenin ve vlaku* (2018) se o převaze Židů nijak nezmiňuje. A o židovské stránce revolucionářů se nic nedozví ani čtenáři článku o „Leninovi a ruské jiskře“ z *The New Yorker*, který shrnuje oněch sto let, jež od cesty uplynuly.

Důvody jsou poměrně komplikované a těsně souvisejí jak s antisemitismem, tak snahou samotných revolucionářů své etnické a náboženské kořeny a odlišnosti upozadit. Přestože Lenin o Židech ve svém kruhu často hovořil s obdivem, jeho žena Naděžda Krupská se ve svých memoárech *Vzpomínky na Lenina* (1933) snažila tyto citlivé motivy v souladu s oficiální sovětskou politikou odstranit.

Sto let po Ruské revoluci však je patrná nostalgie i vlna nového zájmu o postavy, které stály v jejím čele – a také jí tragédie rozpoutané. Španělský film z roku 2016 *El elegido* (Vyvolený) sleduje osudy Ramona Mercadera, vraha Lva Trockého, britský snímek *Ztratili jsme Stalina* (2017) zas hledá komediální rozměr událostí. V Rusku vzniká nový seriál o Lvu Trockém. Jeho producent Konstantin Ernst pro britský *Guardian* řekl: „Trocký v sobě myslím spojuje všechno: dobro a zlo, nespravedlnost i odvahu. Je pro mě prototypem revolucionáře 20. století. Lidé by ale neměli propadat omylu, že kdyby místo Stalina zvítězil on, všechno by dopadlo lépe. Nedopadlo.“

Odvěká otázka „co by, kdyby“ se s takovou neodbytností pojí právě s Trockým hlavně proto, že se stal symbolem antistalinismu, divokého globálního revolučního ducha a intelektuální představitosti v ostrém protikladu k praktikovi a realistovi Stalinovi a jeho krvavým čistkám. Částečně zde ale sehrává roli také Trockého židovství a značné množství židovských revolucionářů, aktivistů a stoupenců, které komunismus koncem 19. století získal.

Podíl Židů na ruské revoluci i komunistickém hnutí jako takovém je odjakživa citlivou záležitostí, antisemité totiž s oblibou sovětský komunismus vykreslovali jako židovský komplot, „židobolševismus“. Když Alexandr Solženicyn začal psát svou kroniku *200 let spolu*, musel čelit kritice, protože se nevyhýbal ani tomuto tabu. Příliš si nepomohl ani svými veřejnými vyjádřeními, když například tvrdil, že dvě třetiny čekistů na Ukrajině byly židovského původu.

„Vždy budu rozlišovat různé vrstvy Židů. Jedna se do revoluce vrhnula po hlavě, ta druhá se naopak snažila držet stranou. Téma židovství bylo dlouhou dobu považované za zapovězené.“ Jeho kniha se však podle očekávání objevila v PDF formátu na antisemitských webových stránkách.

16. října (2017) otevřelo Židovské muzeum a centrum pro toleranci v Moskvě výstavu „Svoboda pro všechny? Dějiny jednoho národa v revolučních letech“. Ta se prostřednictvím

expozic a výpovědí přímých aktérů zaměřila na dobové židovské velikány jako Trocký, Julius Martov, Marc Chagall, Vera Inberová, Simon Dubnow a Vasilij Šulgin.

Dubnow, narozený roku 1860 v dnešním Bělorusku, byl zapálený židovský aktivista. Jako profesor židovských dějin v Petrohradě podporoval židovské sebeobrané jednotky i literaturu a věřil, že revoluce přinese jeho lidu rovnost. Už v roce 1922 však rozčarován odešel do lotyšské Rigy, kde byl v roce 1941 zavražděn nacisty. Před smrtí se ještě naposledy zamýšlel nad Židy jako Trocký, kteří se přidali k revoluci:

„Vystupují pod ruskými pseudonymy, protože se za svůj židovský původ stydí. Přesnější by asi bylo označit za pseudonymy jejich židovská jména – nezapustili v našem národě kořeny.“

Podobně to viděl i Winston Churchill. V článku pro *Illustrated Sunday Herald* z roku 1920 přišel se značně stereotypizujícím dělením Židů na „internacionalistické“ komunisty, loajální nacionalisty a sionisty. Nazval to „bojem o duši židovského národa“ a usoudil, že židovská úloha v ruské revoluci „pravděpodobně převažuje podíl všech ostatních. S význačnou výjimkou Lenina tvoří většinu čelních postav revoluce Židé.“

Podle Churchilla vtiskli židovští vůdci hnutí dynamiku, a tak zastínili své nežidovské protějšky. Jmenoval **Maxima Litvinova**, Trockého, Grigorije Zinovjeva, Radeka či **Leonida Krasina**. Považuje tento vývoj za „ohromující“ a obvinuje Židy z toho, že „sehráli významnou, pokud ne přímo ústřední roli v systematickém teroru“, který vešel ve známost jako „rudý teror“ čili represe všech, kdo se v Sovětském svazu odchýlili od komunistické linie.

Jmenovitě si Churchillův odsudek vysloužil také maďarský Žid **Béla Kun**, který v roce 1919 stál v čele jepičího pokusu proměnit Maďarsko v sovětskou republiku. Když mladý komunistický stát rozdrtila invaze vojsk sousedního Rumunska, prchnul Kun do Sovětského svazu, kde spolu s **Rosálií Zemljačkou** stanul v čele Krymského revolučního výboru. Za jejich vlády tam bylo zavražděno na 60 tisíc lidí. Kun byl během stalinských čistek zatčen, obviněn z šíření „trockismu“ a v roce 1938 popraven. Jeho životní osud tak symbolizoval i dráhu mnoha ostatních: mladý revolucionář, jehož idealismus byl podbarven komunistickými vražednými metodami, který se nakonec stal obětí režimu, na jehož nastolení se podílel, byl nakonec podobně jako tolik dalších židovských revolucionářů obviněn z podpory kontrarevoluce.

Jak a kde to všechno nabralo tak tragický směr? I takovéto otázky vedly YIVO Institut pro židovské bádání k zorganizování newyorské konference o Židech za ruské revoluce. Hned v úvodu je zmíněna paradoxní role Židů a jejich osud po revoluci.

„Ruská revoluce největší židovské společenství světa osvobodila, otevřela však také brány největšímu masakru Židů před 2. světovou válkou, k němuž došlo během občanské války a po ní (1918-1921).“ Židé však také „vstoupili takřka do všech oblastí ruského života v dějinném momentě, kdy jedinečné bohatství židovského kulturního života v Rusku trpělo masivním potlačováním a nakonec bylo úplně zlikvidováno“.

Zhruba třímilionové židovské společenství v Sovětském svazu v době revoluce bylo největší

na světě, tvořilo však jen asi 2 % obyvatelstva země. Židovská populace byla soustředěna v někdejší Pásu osídlení na západním okraji carského mocnářství na Ukrajině a v Bělorusku, kde se jejich podíl pohyboval mezi 5 a 10 % populace, zatímco v Rusku samotném žilo jich podle sčítání lidu z roku 1926 jen 600 000.

V nesmírné velikosti SSSR patřili Židé k nejpočetnějším menšinám, po boku Gruzínů, Arménů, Turků, Uzbeků, Kazachů, Tatarů, Moldavanů, Poláků a Němců. Žádná z nich ovšem tak výraznou úlohu v revoluci nesehrála, přestože se jejich příslušníci mezi čelními revolucionáři objevovali. Stalin byl Gruzíнец a Felix Dzeržinský, zakladatel sovětské tajné policie, pocházel z polské šlechtické rodiny.

Vzhledem k ohromné složitosti Sovětského svazu a tendencím vytvářet různé vrstvy byrokratického aparátu není úplně snadné vyčíslit počty Židů v čelních pozicích během revoluce roku 1917 a bezprostředně po ní. Polovina uchazečů z ústředního výboru o nástupnictví po Leninovi, jehož zdraví se v roce 1922 prudce zhoršilo, byla židovského původu: Lev Kameněv, Trocký a Zinovjev. I Jakov Sverdlov, předseda Všeruského ústředního výkonného výboru od listopadu 1917 až do své smrti v roce 1922, byl Žid. Narodil se roku 1885, už v roce 1902 vstoupil do ruské sociální demokracie, kde se brzy přiklonil k Leninově frakci. Stejně jako většina radikálů své generace se zapojil do revoluce roku 1905. Jeho otec přestoupil k ruskému pravoslaví.

Hojné židovské zastoupení na vedoucích stranických postech samozřejmě neuniklo ani Nežidům ve vysokých pozicích. Vjačeslav Molotov, za Stalina vlivný sovětský ministr zahraničí pronesl v letech 1969-1986 o Židech řadu poznámek ve svých rozhovorech s Felixem Čujevem, jež se staly základem knihy z roku 1991 *Molotov vzpomíná*. Molotov si vybavoval, jak v době Leninovy smrti „zastávali Židé řadu vedoucích pozic, přestože tvořili jen zlomeček obyvatelstva země“. O Zinovjevovi zas řekl, že prý „dokonce ani nevypadal jako Žid“.

Antisemitismus se nevyhýbal ani straně samotné. Molotov v roce 1912, když pracoval v redakci listu *Pravda*, „dostal dopis od Nikolaje Krestinského, v němž byl Lenin označen za antisemitu.“ Důvod? Lenin výrazně brojil proti konkurenční komunistické frakci menševiků.

„Skoro všichni menševici byli Židé. Ale i mezi bolševiky, hlavně vedoucími kádry, byla Židů spousta. Židé jsou obecně národ opozičníků. V té době ale nejčastěji tíhli k menševikům.“

Podle Molotova měla navíc řada mužů ze Stalinova kruhu židovské manželky.

„Mělo to svou logiku. Mezi Židy byl větší podíl disidentů a revolucionářů než mezi Rusy. Židé zvyklí na urážky, ústrky a útlak byli mnohem všestrannější, a tak jim nedělalo potíže proniknout v podstatě kamkoliv.“ Židy též vnímal jako mnohem „čínorodější“ než průměrný Rus.

„Neukvapují se, čenichají a štourají okolo sebe, ale jsou vždycky připravení.“ Molotov také nepopíral přitažlivost sionismu pro Židy. „Židé dlouho usilovali o svůj vlastní stát pod vlajkou sionismu. My jsme pochopitelně proti sionismu, ale upírat národu právo na vlastní státnost by

se rovnalo jeho útlaku.“

Dějinné rozcestí, které dovedlo část Židů Ruského impéria do náruče sionismu, zatímco jiné k nejružnějším levicovým revolučním hnutím, jež nakonec kulminovala vznikem Sovětského svazu, hledejme hluboko v 19. století. Počínaje rokem 1827 docházelo zaváděním všeobecné branné povinnosti k modernizaci ruské armády. Židé měli povinnost odsloužit 25 let a vybrat ze svých řad zhruba čtyři odvedence na každých tisíc příslušníků svého národa (tedy asi 1500 – 3000 ročně), uvádí YIVO Encyclopedia.

Přestože délka služby byla pro všechny stejná, židovské chlapce odváděli už ve dvanácti letech, ne v osmnácti jako ostatní, následkem čehož docházelo k jejich „poruštění“.

Car Alexandr II. tento systém zrušil a dokonce Židům povolil odejít z Pásu osídlení do velkých ruských měst jako Moskva a Petrohrad.

„Díky tomu se Židé mnohem aktivněji zapojovali do ruského kulturního a intelektuálního života,“ uvádí Centrum pro studium Izraele v americké Atlantě. Po Alexandrově zavraždění v roce 1881 proběhla zemí vlna stovek pogromů.

Byla zavedena nová omezení stanovující, kde mohou Židé žít a pracovat. To přispělo k masové židovské emigraci za hranice. Jen do Nového světa jich v letech 1881-1930 odešly přes dva miliony.

Když Theodor Herzl roku 1903 navštívil Ruskou říši, setkal se i ministrem financí, hrabětem Wittem. Podle Leonarda Schapira, autora studie *The Role of the Jews in the Russian Revolutionary Movement* (Úloha Židů v ruském revolučním hnutí) z roku 1961, se Herzl dověděl, že „polovina členů revolučních stran pochází z řad židovského společenství“. Když se Herzl ptal po důvodech, Witte se zamyslel následovně:

„Myslím, že za to může naše vláda. Chová se k Židům příliš tyransky.“ Schapiro zase soudí, že Židé pronikali do revolučních kruhů s tím, jak se jim otevíraly dveře do intelektuálních kruhů. Trochu paradoxně se tak s tím, jak stále víc Židů získávalo v říši bohatství a svobodu, uvědomovali si také stále palčivěji své postavení a přidávali se k pomalu klokotajícímu povstání proti starému režimu.

Před Židy se otevřely zásadně odlišné volby. Mnozí, jako třeba rodina pozdější izraelské premiérky Goldy Meirové, odešli do Nového světa. Asi 40 000 se přestěhovalo přímo do izraelské země jako průkopníci hnutí známého později jako první alija. Jedním z nich byl i Joseph Trumpeldor, narozený roku 1880 v ruském Pjatigorsku, který se po letech služby v ruské armádě přestěhoval na území osmanské Palestiny. Isaac Leib Goldberg, který v roce 1882 založil protosionistické hnutí Chovevej Cijon, se narodil v Polsku v roce 1860, vyrůstal ale na území ruského carství. Později se stal vlivnou postavou sionismu a v roce 1919 patřil k zakladatelům *Haarec*.

Židovští imigranti založili roku 1890 Společnost na podporu židovských rolníků a řemeslníků v

Sýrii a Velkém (Eretz) Izraeli, která pomáhala s osídlením Rechovotu a Chadery. Skupina, často označovaná jako „Oděský výbor“, měla přes 4000 členů. Do Palestiny vysílala své lidi i charkovská skupina Bilu, pomáhali se založením osady Gedera.

V reakci na pogromy Židé také formovali obranné skupiny. Dokonale tento obrat ztělesňuje spisovatel Leon Pinsker z Oděsy: nejprve prosazoval asimilaci, postupně si však uvědomil, že Židé vždy budou ze strany ostatních čelit antisemitismu.

Vysloužil ruské armády a Pinskerův přítel Me'ir Dizengoff se stal prvním starostou Tel Avivu. A mezi zakladateli první palestinské domobrany Hašomer byli i Alexandr Zaid ze Sibiře a Jicchak Ben-Zvi z ukrajinské Poltavy.

Mnozí z milionů Židů, kteří se rozhodli zůstat pod vládou ruského státu, bojovali za práva Židů v Rusku. Právník Maxim Vinaver se narodil roku 1862 ve Varšavě, ale v letech 1906-17 žil v Petrohradu. Pomáhal zakládat Stranu lidové svobody (Konstitučně demokratická strana – kadeti) a byl také předsedou Ligy pro nabytí rovných práv pro ruské Židy (Folksgrupe). Muž, v Ruské židovské encyklopedii popisovaný jako „vysoký, působivý a kultivovaný člověk“, byl zvolen do první ruské Dumy, ustavené po revoluci roku 1905. Spolu s ním zde zasedlo ještě dalších 12 židovských poslanců. Dva z nich byli Shmaryahu Levin a Leon Bramson, podporovaní židovským socialistickým Bundem. Levin se později zasloužil o vznik haifského institutu Technion a Bramson pomáhal zakládat ORT. Mezi zvolenými byl také Herzlův přítel Nissan Katznelson.

Vinaver, který stanul v čele židovských poslanců v Dumě, usiloval o rovnoprávnost menšin v říši. „My Židé jsme jedním z národů, které tvrdě trpí útlakem, přesto jsme nikdy nemluvili jen o sobě. Přejde nám totiž nemístné hovořit jen o našich křivdách a mlčet o rovných občanských právech pro všechny,“ nechal se slyšet v jednom ze svých poslaneckých projevů.

Vinaver vytvořil a také vedl celou řadu židovských skupin včetně Židovské národní skupiny, Židovské společnosti na podporu umění a Židovské historicko-etnografické společnosti. V kontrastu s Židy, kteří tíhli k radikálnějším komunistickým skupinám nebo sionismu zastupoval Vinaver proud, který usiloval o rovnoprávnost v impériu v hrdě židovském milieu.

Trocký v autobiografii z roku 1930 *Můj život* své židovství zlehčuje. Hodiny o dějinách židovského národa prý „kluci nikdy nebrali moc vážně“, píše o svých spolužácích. Jakkoliv připouští existenci ovzduší diskriminace v 80. letech 19. století a sám kvůli protižidovským kvótám přišel o rok studia, říká: „V mém smýšlení kategorie národnosti nikdy neměla své nezávislé místo, protože v každodenním životě byl jen sotva patrná“.

Krom toho tvrdí, že přestože „národnostní nerovnost nejspíš svým dílem přispěla k mému znechucení stávajícím uspořádáním, mezi všemi aspekty sociální nespravedlnosti se nadobro ztrácela. Nikdy nehrála ústřední roli, vždyť jsem ji ani nevnímal jako jednu ze svých hlavních výtek.“

Za zmínku jistě stojí, že Trocký naposled užívá slovo „Žid“ v páté kapitole, kde popisuje své

mládí do roku 1891, pak už ani jednou. Přestože žil a pracoval obklopen Židy, naprosto tuto etnicko-náboženskou realitu přehlíží.

Jak může přecházet mlčením židovský kontext, když jím byl zcela obklopen? Stěpan Mikojan (*1922), zkušební pilot a syn předního politika stalinské éry Anastáze Mikojana, v roce 1999 vydal svou autobiografii. Stalina v ní označuje za „militantního antisemitu“. Molotov ovšem vytrvale tvrdil, že Stalin „antisemita nebyl... a cenil si řady židovských vlastností: pracovitosti, skupinové soudržnosti i politické aktivity“.

Coby příslušník neruské menšiny ovšem Stalin jako by vždy cítil podezíravost vůči této další menšině. Jako komisař pro národnosti v letech 1917-1924 měl podle Molotova vyšetřit jakousi „šlamastyku“. Do svého výboru nejmenoval jediného Žida. I Lenina zajímaly důvody. Trockého nechť nahlíží na sebe jako na Žida dost možná posílily také spory z roku 1904, kdy se revolucionáři přeli o to, zda Židy zařadit ve své organizaci coby svébytnou skupinu.

Židovští revolucionáři vyplnili dobu od roku 1904 do revoluce horečnou činností. V roce 1904 spor v Ruské sociálně demokratické dělnické straně mezi Juliem Martovem a Leninem vedl až k rozštěpení na Leninovy bolševiky a Martovovy menševiky.

Martov byl Žid, stejně jako mnoho dalších menševiků. Jablkem sváru vedoucího nakonec až k rozštěpení sociální demokracie byl spor o to, zda má Všeobecný dělnický židovský svaz (Bund), v roce 1898 spoluzakládající stranu, zůstat i nadále autonomní skupinou. Kontroverze však byla jen ochutnávkou věcí příští. Postupem času byli ti z předáků Bundu, kteří chtěli jako Michail Liber zůstat svébytně židovskou součástí revoluce, vyhnáni do exilu nebo ve 30. letech popraveni. Martov opustil Rusko roku 1920. Revolucí rozpoutanou občanskou válku nazval „zvednutím stavidel lidské zvířeckosti“. Zemřel v exilu. Někteří židovští bundisté ovšem v Sovětském svazu zůstali a dosáhli vysokých pozic. Izrail Leplevsky z Brest-Litovsku (Brest nad Bugem) se stal ukrajinským ministrem vnitra, roku 1938 byl ovšem zatčen a zastřelen. David Petrovskij z Berdyčeva byl až do svého zatčení a popravy v roce 1937 vlivným plánovačem hospodářství. Spolu s ním byla zabita také jeho manželka Rose Cohenová, zakladatelka Britské komunistické strany.

O systému fungování židovského bolševismu leccos prozrazuje i Trockého předrevoluční život. V roce 1906 byl zatčen a poslán do exilu. Utekl a dostal se až do Vídně, kde se spřátelil s Adolfem Joffem. Tento syn židovských karaitů z Krymu se stal redaktorem *Pravdy* a Trockého celoživotním přítelem. V roce 1917 vystupovali proti smířlivějšímu přístupu svých soukmenovců z ústředního výboru Zinovjeva s Kameněvem, kteří chtěli novou revoluční vládu sestavit také se zástupci dalších socialistických stran. Trocký byl z Ústředního výboru odejit spolu se Zinovjevem v roce 1927. O dva roky později už nastoupil cestu do vyhnanství a nakonec byl v roce 1940 na Stalinův příkaz zavražděn. Joffe si vzal život v roce 1927, jeho žena Maria s dcerou Naděždou byly zatčeny a z pracovních lágrů propuštěny až po Stalinově smrti v roce 1953.

Na sklonku života, když během stalinských čistek umíraly tisíce Židů ne pro své židovství, ale následkem svého někdejšího vysokého postavení, zachytil Trocký některé své myšlenky o

židovských otázkách písemně. Svěřil se s tím, že v mládí „se klonil spíše k předpovědím, že Židé z různých zemí budou asimilováni, a tím židovská otázka zmizí“. Měl za to, že „od roku 1925 a nepokrytě po roce 1926 jde dobře maskovaná a nenapadnutelná antisemitská demagogie ruku v ruce s inscenovanými procesy“. Vinil sovětský režim, že prý během těchto procesů přičítá Židům „internacionalismus“.

Poměrně dobrým ukazatelem židovského zastoupení na nejvyšších místech nám může být Ústřední výbor KS SSSR. V Šestém sjezdu bolševické ruské sociálně demokratické dělnické strany a jejím Ústředním výboru, zvoleném v srpnu 1917, bylo pět z jednadvaceti členů výboru židovského původu: Trocký, Zinovjev, Mojsej Urickij, Sverdlov a Grigorij Sokolnikov. Kromě Sverdlova pocházeli všichni z Ukrajiny. Následujícího roku k nim přibyli Kameněv s Radkem. Židé tvořili celou pětinu ústředních výborů až do roku 1921, kdy Židé z tohoto hlavního mocenského orgánu zmizeli.

Tento vysoký podíl Židů ve vládnoucích kruzích odpovídal jejich zastoupení ve městech, prohlásil podle Solženicyna člen politbyra Sergo Ordžonikidze na 15. stranickém sjezdu. Většina Židů žila ve městech následkem rychlé urbanizace i zákonů, které jim bránily nabývat půdu.

Zastoupení Židů na nejvyšších místech se ale v průběhu 20. let dále snižovalo. Na 11. stranickém sjezdu v roce 1922 byl do Ústředního výboru spolu s 26 dalšími zvolen jediný Žid, Lazar Kaganovič. V roce 1925 byli z 63 členů čtyři Židé. Jako většina svých soudruhů se většinou stali obětmi čistek. Zastřeleni byli i členové zvolení v letech 1927 a 1930, včetně Grigorije Kaminského, syna ukrajinského kováře. Kromě Lva Mechlise a Kaganoviče přežil čistky jen málokterý vysoce postavený židovský komunista.

Řada obviněných během Moskevských procesů v roce 1936 byla židovského původu. Kromě Kameněva se Zinovjevem zní ze skupiny 16 vysoce postavených komunistů souzených ve vykonstruovaném procesu značně židovsky jména jako Jefim Dreitzer, Isak Reingold, Moissei a Nathan Luryeovi a Konon Berman-Yurin. V kruté hříčce osudu se mnozí z bolševiků, kteří se podíleli na jejich konci, jako třeba šéf NKVD Genrik Jagoda, sami brzy ocitli před popravčí četou. Solženicyn odhaduje, že podíl Židů v důležitých pozicích klesl z až 50 % v některých oblastech na 6 %. Čistky „odneslo“ také nemálo židovských důstojníků Rudé armády. V sovětském impériu i nadále žily miliony Židů, nikdy však už nedosáhli tak výsostného postavení jako v revoluční éře.

V dopise z července 1940 Trocký předpověděl, že vojenský vývoj na Blízkém východě „dost možná pro stovky tisíc Židů promění Palestinu v krvavou past“. Zmýlil se – byl to Sovětský svaz, který se stal krvavou pastí mnoha Židům, kteří viděli v komunismu spásu, a uvěřili, že dojdou uznání dokonalou asimilací a odevzdáním se dílu fanatického vyššího dobra.

Mnohé z nich však zahubil systém, který pomáhali vytvářet.

Ani s odstupem celého století není snadné pochopit, co tolik ruských Židů přivábilo ke komunismu. Bylo jejich konání podbarveno židovstvím, pocíťovaným židovským posláním

jako jsou dnes tak často skloňované hodnoty tikkun olam a „světlo národů (*light unto the nations*)“ – nebo byly jejich činy ryze pragmatickým chováním menšiny usilující o to stát se součástí širší společnosti? Odpověď pravděpodobně najdeme někde uprostřed.

Řada Židů se po pragmatické ekonomické úvaze rozhodla odejít do Nového světa, kde se museli vypořádávat s diskriminací i chudobou. Jiní zůstali uvnitř i navenek v první řadě Židy, ať už prostřednictvím židovských socialistických skupin nebo sionismu. Další usilovali o rovnoprávnost v Ruském impériu, tak aby mohli zůstat Židy, ale měli zajištěna rovná práva. Jedna skupina ovšem viděla jediné řešení nesnází vlastních i celé společnosti v komunistické revoluci, jež ovšem neměla dopřát slyšením jiným hlasům jako Bund nebo menševici, ale výhradně jejich vlastní straně. Zabíjení souvěrců jim nepůsobilo žádné výčitky. Nechovali se o nic víc ani méně eticky než jejich nežidovští druzi. Jak si tedy vysvětlit jejich nadměrné zastoupení mezi vedoucími kádry revoluce? Pro názornost si zkusme představit, že by polovinu izraelského Netanjahuova kabinetu tvořili drúzové nebo že polovina ministrů Macronovy francouzské vlády jsou Arméni.

Dost možná jediná cesta k pochopení vede skrz uvědomění, že při Rivonijském procesu s Nelsonem Mandelou v roce 1963 bylo hned **pět z třinácti obviněných** jihoafrickými úřady židovského původu a že Židé tvořili čtvrtinu tzv. Freedom Riders na americkém Jihu v 60. letech. 20. století tak bylo stoletím židovského aktivismu, často za nežidovské věci a bez jasně patrného „židovského kontextu“. Freedom Riders nevystupovali jako „židovský hlas Afroameričanů“, ale jako občanskoprávní aktivisté.

Dnes obecně ctíme menšiny, které ze své pozice prosazují lidská práva, 20. století však vyžadovalo nuancovanější přístup. Postavení Židů, narozených v 19. století v Páse osídlení, naprosto nelze srovnávat se současnou židovskou zkušeností. I přes tíživou hospodářskou situaci doutnal v tomto společenství žijícím v neopakovatelných podmínkách plamínek radikální změny, který jej dovedl až do vedoucích pozic v mnoha sférách veřejného života v Rusku i za hranicemi.

Článek Setha J. Frantzman *Was the Russian Revolution Jewish?* vyšel na stránkách *The Jerusalem Post* 15. listopadu 2017.

Poznámky DP:

1] Zde se autor článku mýlí. **Sára Ravičová** byla Zinovjevova **první** žena, nikoliv **Georgy Safarova**. Ten nebyl původem Armén, nýbrž pocházel z ázerbajdžánsko-polské rodiny.

2] Chasja Girševna Grinbergová, která formálně konvertovala v sibiřském vyhnanství k pravoslaví (což bylo podmínkou, aby si mohla legálně vzít spoluvyhnance – revolucionáře polsko-židovského původu **Felixe Jakovleviče Kona**), si později říkala **Kristina Georgijevna Grinbergová**. (Y. Slezkine. *The House of Government: A Saga of the Russian Revolution*. Princeton University Press, 2017, s. 381).